

Н. А. Мельник, проректор із науково-методичної роботи, доцент кафедри управління освітою Рівненського ОІППО

НОВІ ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуто сучасні підходи до створення інноваційного освітнього середовища, нові форми впровадження та поширення педагогічного досвіду, здійснено порівняльний аналіз сутності понять «інноваційне освітнє середовище», «інноваційний освітній простір», «поширення досвіду», «впровадження досвіду», «використання досвіду», «освоєння досвіду».

Освіта є визначним фактором розвитку цивілізації. Питання її змісту, якості та модернізації належать до першочергових проблем суспільства. Стрімкість наукового поступу людства, поглиблення його перетворювального впливу на всі аспекти людської життєдіяльності та відповідне розширення освітніх завдань спонукають учених до визначення концептуальних засад сучасного освітнього середовища, орієнтованого на інтереси особистості й адекватного тенденціям суспільного розвитку.

Серед нових підходів до сучасного освітнього середовища науковці визначають:

- ✱ гуманістичний — відображає людиноцентристський підхід до розвитку сучасного соціального оточення, гармонізацію педагогічних і соціальних відносин, формування у вчителів духовної та педагогічної культури;
  - ✱ акмеологічний — дозволяє обґрунтувати закономірності творчого розвитку учасників освітнього середовища;
  - ✱ системний — спрямовано на модернізацію навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, установлення зв'язків між різними його компонентами та визначення освітнього середовища як цілісної системи, яка формує фахівця;
  - ✱ інформаційний — забезпечує достатній рівень інформаційної культури вчителя, сприяє під-
- ✓ **Ключові слова:** інноваційне освітнє середовище, інноваційний освітній простір, педагогічний досвід, поширення, впровадження, використання й освоєння педагогічного досвіду.

вищенню ефективності професійної підготовки педагогічних кадрів шляхом упровадження в практику роботи сучасних педагогічних і комп'ютерних технологій;

- ✱ технологічний — спрямовано на активне використання педагогічних технологій, удосконалення традиційного педагогічного процесу шляхом поопераційного застосування системи дій, операцій або процедур, ґрунтованих на нових досягненнях науки, які гарантують досягнення більш високого рівня навченості та вихованості;
- ✱ компетентнісний — акцентує увагу на вкрай важливому та сучасному розумінні професійно-компетентнісних засад педагогів, спроможних самостійно та творчо вирішувати професійні завдання, усвідомлювати особисту та суспільну значущість управлінської та педагогічної діяльності, відповідати за її результати, сприяти соціальній стабільності та розвитку суспільства. Їх діяльність спрямовано також на набуття додаткових компетентностей, у тому числі й дослідницьких, що дає змогу успішно діяти в проектах різного масштабу, в тому числі й міжнародного;
- ✱ інноваційний — сприяє створенню інноваційно-творчої атмосфери, формуванню в педагогів готовності до інноваційної професійної діяльності.

Реалізація цих підходів, особливо інноваційного, визначає необхідність створення в процесі формування професійної компетентності педагогічних працівників інноваційного освітнього середовища.

На думку А. Каташова, **освітнє середовище** є функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлено тісні різ-

нопланові групові взаємозв'язки, та може розглядатись як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості.

Н. Разіна розглядає поняття «**інноваційне освітнє середовище**» як комплекс взаємопов'язаних умов, які забезпечують освіту людини, формування особистості педагога з інноваційно-творчим мисленням, його професійну компетентність [10].

В науковій літературі поняття «**освітнє середовище**» розглядають як єдність дій навчальних закладів, сім'ї, державних і громадських установ, інформаційно-культурного середовища; як сукупність матеріальних засад згідно з педагогічними, санітарно-гігієнічними вимогами до навчально-виховного процесу; як різноманітний, різнорівневий світ, який оточує людину, формує її уявлення, ставлення до людей, довкілля, навколишньої дійсності.

В педагогічній літературі близькою, але не синонімічною до поняття «освітнє середовище» є дефініція «**освітній простір**». О. Леонова, О. Маринівська, А. Цимбалару, І. Шендрік, які досліджували це питання, зазначають, що середовище характеризує статичність, сформована в межах конкретного навчального закладу, а простір — динамічність, що відображає систему соціальних зв'язків і відносин у галузі освіти, характер відносин суспільства та соціальних інститутів, пов'язаних із задоволенням освітніх потреб суспільства, а також суб'єктивне сприйняття, що є результатом конструктивної діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу.

Модернізацію освітніх процесів пов'язано зі створенням арсеналу новітніх інструментів накопичення, оброблення та передання освітньої інформації через інформаційні канали, серед яких — створення локальних і міжнародних освітнянських мереж, концептуальне запровадження систем відкритої освіти, реалізація ефективних моделей дистанційного навчання, розроблення та застосування сучасних засобів навчання, використання можливостей ЗМІ та медіа, реалізація проектної діяльності в освітньому інформаційному просторі тощо.

Важливою умовою створення інноваційного освітнього середовища є використання вчителями, педагогічними колективами, методичними службами й органами управління освітою здобутків педагогічного досвіду та досягнень психолого-педагогічної науки. За сучасних умов модернізації освітньої галузі актуальною стала проблема створення чіткої системи створення, виявлення, вивчення, узагальнення й упровадження педагогічного досвіду — індикатора творчості та сучасного стилю педагогіч-

ного працівника, закладу чи установи. Практика науково-методичної роботи в навчальних закладах свідчить про формальний, стихійний і безсистемний підходи до методичного менеджменту щодо педагогічного досвіду. Ця проблема стосується не лише вчителів, адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів, але й, насамперед, працівників методичних кабінетів (центрів), оскільки відсутні сучасні технології виявлення, вивчення, узагальнення та впровадження педагогічного досвіду, що спричинило появу безсистемних, спрощених методів і прийомів. Таким чином поступово педагогічний досвід перетворюють на абстрактне, філософське поняття. Якщо проаналізувати якість матеріалів педагогічного досвіду в методичних кабінетах ЗНЗ, районних (міських) методичних кабінетах (центрах), то можна виявити різні форми педагогічного досвіду, проте зазвичай вони є традиційними.

Питання процесу та технології виявлення, вивчення, узагальнення та впровадження в практику діяльності навчальних закладів та освітніх установ досягнень педагогічного досвіду розроблено недостатньо. Певною мірою їх розглянуто у працях Т. В. Новікової, М. Н. Скаткіна, Ю. К. Бабанського, П. І. Карташова, В. І. Журавльова й інших учених-педагогів. До дослідження цих проблем чимало зусиль доклали такі вчені, як В. І. Бондар, М. Ю. Красовицький, М. І. Маслов, Е. О. Вільчковський, Н. Л. Коломинський, В. І. Пуцов, Т. І. Беседа тощо. Праці вчених уможливили подолання стихійності в цьому процесі, зробили його керованим. Лише цілеспрямоване та всебічно підготовлене впровадження результатів наукових досліджень і педагогічного досвіду зможе забезпечити ефективність навчально-виховного процесу, управлінської та науково-методичної роботи.

В сучасній педагогічній науці немає однозначного підходу до визначення понять «педагогічний досвід», «передовий педагогічний досвід», «новаційний досвід», «новаторський досвід», «раціоналізаторський досвід» тощо. Під визначенням «**педагогічний досвід**» більшість науковців розуміють сукупність знань, умінь і навичок, здобутих учителем у процесі навчально-виховної роботи. Педагогічний досвід накопичують у конкретній діяльності педагога під впливом специфіки навчального закладу, стилю діяльності педагогічного колективу, особистісних якостей учителя. Його формують на підставі педагогічних знань, що є критерієм істинності науково-методичних рекомендацій, засобом перенесення теоретичних положень у практику.

Раніше активно використовували термін «передовий педагогічний досвід». Н. Г. Ничкало (словник «Професійна освіта») зазначає, що **передовий педагогічний досвід** — ідеалізація реального педагогічного процесу, абстрагування від випадкових, несуттєвих елементів і конкретних умов педагогічної діяльності та виділення головного в ньому — провідної педагогічної ідеї чи методичної системи, що зумовлює високу ефективність навчально-виховної діяльності.

А. Розенберг під **передовим педагогічним досвідом** розуміє результат творчого пошуку, що сприяє виявленню нових педагогічних фактів, явищ, ідей, нових педагогічних цінностей з метою підвищення ефективності навчання та виховання.

В сучасній педагогічній науці часто використовують терміни «**новаторський досвід**» — на рівні наукового відкриття (розвивальне навчання, особистісно зорієнтоване навчання тощо) та «**раціоналізаторський досвід**» — найбільш доцільна та раціональна діяльність на підставі наявних форм, методів і прийомів роботи.

Педагогічний досвід — це оригінальний за змістом, логікою, методами та прийомами зразок педагогічної діяльності, що демонструє кращі результати порівняно з масовою практикою. В ньому творчо відображають досягнення, висновки та рекомендації педагогічної науки, реалізують виявлені закономірності, синтезовані з особистим досвідом педагога.

Новаторський педагогічний досвід — це педагогічні відкриття та винаходи, досвід утілення в життя оригінальних ідей, методів, прийомів навчання, виховання, управління тощо. В новаторському досвіді виявлено закономірності, які ще мало відомі педагогічній практиці. Досвід педагога-новатора вимагає від керівників навчальних закладів, працівників науково-методичних служб, учених ретельної уваги, ґрунтовного вивчення й обґрунтування, бо цей досвід, як правило, має прогностичні функції, оскільки випереджає практику.

В системі формування фахової компетентності педагогів важлива роль належить учителям-новаторам, майстрам, які генерують нові ідеї, пропонують щось нове, більш ефективне. Проте слід пам'ятати, що новаторство і досвід — це не одне і те ж. Педагогічний досвід — більш широке поняття, новаторство — складова досвіду, його підґрунтя. Не будь-яка форма роботи, навіть результативна, є досвідом, і не будь-яке новаторство — педагогічним досвідом. Досвід — це те, що можна передати, запозичити, використати в роботі інших педагогів. Новаторство не завжди можна передати, бо це індивідуальна творчість,

яка дає високоефективні результати в певного вчителя, але інші вчителі так само працювати не можуть.

Отже, варто пам'ятати, що *досвід — це підґрунтя, на якому сформовано педагогічну майстерність, джерело розвитку педагогічної науки та практики, пробний камінь під час експерименту, перевірки істинності теорій, концепцій, процесів, похідна від знань і практики, рубіж, на який потрібно вивести масову практику.*

Упровадження педагогічного досвіду в практику необхідно розпочати з термінів і понять, які часто використовують. Аналіз практики свідчить, що для означення розглянутого процесу вживають різні терміни: поширення, впровадження, використання, освоєння. Однак ці терміни слід розрізняти.

Поширення досвіду — це дії організаційного характеру, спрямовані на популяризацію нової педагогічної ідеї. Переважно його використовують методисти, науковці, керівники загальноосвітніх навчальних закладів, рідше самі автори досвіду. Поширення педагогічного досвіду відбувається за допомогою різноманітних форм: презентації на педрадах, розширених засіданнях науково-методичних рад, методичних об'єднаннях, кафедрах, конференціях, педагогічних читаннях, у статтях, збірниках із досвіду роботи, оформлення картотек педагогічного досвіду, анованих каталогів, які пропагують творчі знахідки. Досить ефективною є пропаганда досвіду шляхом організації постійних та епізодичних педагогічних виставок матеріалів із досвіду роботи, проведення майстер-класів, створення шкіл педагогічного досвіду на базі автора, авторських майстерень, шкіл методичної майстерності, медіатеки, розміщення матеріалів на сайтах, порталах тощо.

Упровадження досвіду — це поєднання власного досвіду з новим у процесі практичної діяльності з метою переконання щодо його ефективності. Упровадження — найважливіший і найменш вивчений етап системи поширення педагогічного досвіду. Можна добре вивчити й узагальнити, навіть успішно пропагувати і в наказовому порядку примушувати його застосовувати, і все ж успіху не досягнеш. Упровадження нелегко здійснити вчителю, оскільки воно потребує творчих зусиль, здібностей до трансформації та подолання труднощів, неабиякого бажання та сили волі, наполегливості й уміння аналізувати свої помилки та невдачі, вміння працювати по-новому, копіткої організаторської роботи. Це система роботи, яка містить: ознайомлення із принципами та конкретними прийомами новаторської праці, висвітлення її прогресивної суті та практичної

■ Рис. 1. Педагогічний досвід: розрізняймо терміни

ефективності; повсякденне та наполегливе навчання вчителя застосування сучасних методів, форм, прийомів; контроль збоку директорів, заступників за фактичним упровадженням педагогічного досвіду в практику роботи вчителя; визначення ефективності нових прийомів і методів праці за основними показниками — рівнем навчальних досягнень учнів, сформованими компетенціями, рівнем вихованості. Це система діяльності, спрямована на перетворення та вдосконалення практики.

Термін «упровадження» відображає обов'язковість дій щодо реалізації педагогічного досвіду. Методисти, керівники ЗНЗ, працівники шкільних методичних служб мають своєчасно інформувати вчителів про наявний досвід і забезпечувати всім необхідним для його вивчення. Діяльність працівників методичних служб у кінцевому підсумку передбачає вкорінення, закріплення, міцне входження досвіду в практичну діяльність учителів. Коли ідею досвіду вчитель засвоїв, перевагу нового над наявними методами та прийомами усвідомив, він прагне укорінити досвід у власну практику з метою її вдосконалення. Ці дії також відповідають етимології терміна «впровадження».

Після того як відбувся продуктивний синтез власного досвіду з новим і вчитель переконався, що отримав позитивні результати в роботі, впровадження поступово переростає у використання.

Використання досвіду — це синтез особистих досягнень із новими ідеями, які стали особистісними.

Застосування чужого досвіду — це надзвичайно відповідальний і творчий процес, результатом якого є синтез особистих компетенцій із запропонованими в досвіді. Його досягають це не відразу, бо він проходить через особистісну потребу вчителя щодо опанування певного досвіду, вимагає певних зусиль, часу. Зробити своїми ідеї чийогось досвіду педагог

зможе, якщо в цьому зацікавлений. Із цієї точки зору для характеристики добровільної діяльності педагога щодо оволодіння та практичного застосування досвіду краще скористатись терміном «освоєння».

Освоєння досвіду — це глибоке, ґрунтовне вивчення змісту досвіду, його суті та трансформація нових ідей досвіду у власну методичну систему. Це процес, який розпочинають із вивчення концептуальних засад, змісту досвіду, виділення головного в ньому та завершують ефективною реалізацією нових ідей у педагогічну практику. Отже, доцільність використання певного терміна впливає зі змісту завдань кожного етапу реалізації педагогічних ідей. У разі користування певним терміном надзвичайно важливо пам'ятати про його адресне спрямування. На думку багатьох науковців і методичних працівників, саме термін «освоєння» якнайповніше характеризує діяльність вчителя щодо всебічного вивчення змісту та теоретичних засад досвіду, з'ясування його суті, оволодіння практичними вміннями та творчою трансформацією нових ідей у власну методичну систему.

Освоєння передбачає застосування сучасних методів і форм.

Методи: лекція, діалог, робота з літературою, бесіда, вирішення пізнавально-проблемних завдань, практична робота, демонстрація, ділова гра, дискусія, експеримент, семінар, екскурсія, «мозкова атака».

Форми: школа педагогічної майстерності, наставництво, семінар учителів-майстрів, творча група, теле- радіопередачі, педагогічні читання, «круглий стіл», комунікативна група, педагогічний консиліум, експертне оцінювання досвіду [6].

Серед нових форм поширення, впровадження, використання й освоєння педагогічного досвіду **інноваційна група** — форма творчої діяльності педагогів, спрямована на поширення досвіду та запровадження у шкільну практику досягнень педагогічної науки. Члени групи вивчають науково-педагогічну літературу з проблеми, наявний досвід, консультуються з ученими та методистами. Досягнувши високого рівня компетентності, вони розробляють рекомендації щодо питань упровадження в практику нових досягнень. Під керівництвом і за участю членів інноваційної групи формують педагогічний досвід із дослідницької проблеми. Група виконує дослідно-експериментальну роботу відповідно до основних вимог науково-дослідної роботи: обґрунтовує проблему та тему дослідження, формулює гіпотезу, визначає основні етапи й очікувані проміжні результати, обирає методи дослідження, визначає контрольні й експериментальні групи. Таку роботу, здебільшого,

■ Рис. 2. Традиційні форми поширення, упровадження, використання, освоєння досвіду

здійснюють під керівництвом науковців окружні (базові) школи педагогічного досвіду, авторські творчі майстерні вчителів, лабораторії (школи) технологічної майстерності тощо.

Крім того, існують й інші форми, зокрема: проведення фестивалів педагогічної майстерності, зустрічі з педагогами-майстрами в їхніх творчих лабораторіях, перегляд матеріалів досвіду, які містять медіатеки, презентація досвіду під час веберенцій, вебінарів, відеомостів тощо. Кожна з форм чималою мірою допомагає підвищити педагогічну майстерність учителів, перенесенню в їхню педагогічну діяльність досвіду вчителів-новаторів.

Щодо технології поширення, впровадження, використання й освоєння педагогічного досвіду в практику варто зазначити, що це найбільш недосконала ланка науково-методичної роботи. *Загальну технологію впровадження педагогічного досвіду в практику може бути стисло виражено в такій послідовності.*

Перший етап цієї роботи — своєчасне надання вчителям необхідної інформації про сучасні досягнення науки та досвіду, підведення їх до висновку про необхідність упровадження нового досвіду.

Другий етап — проведення майстер-класів, організація роботи школи педагогічного досвіду, творчої лабораторії за добровільної участі кращих учителів із метою упровадження педагогічного досвіду, творчої групи для впровадження результатів

наукових досліджень із відповідної науково-методичної проблеми або відомого в регіоні педагогічного досвіду, яка вивчає запропонований педагогічною наукою чи практикою спосіб розв'язання проблеми та забезпечує його творче впровадження в практичну діяльність. Розроблені творчою лабораторією чи групою рекомендації повинні мати основні теоретичні положення, ідеї, висновки, сформульовані у зрозумілій для педагогів формі, пройти апробацію. Їх необхідно схвалити для використання на засіданнях науково-методичних рад, презентувати під час естафет педагогічного досвіду, виставок, конкурсів, тематичних телепередач тощо.

Третій етап — створення банків і баз даних педагогічного досвіду кращих учителів і навчальних закладів області, відео- та медіатеки педагогічного досвіду за блоками: Всеукраїнський конкурс «Учитель року», конкурс «Загальноосвітній навчальний заклад року», конкурс-ярмарок педагогічних ідей, педагогічна естафета «Інноваційні горизонти Рівненщини» тощо. Це сприяє формуванню професійної компетентності педагогів, їх готовності до впровадження інновацій.

Проте поширення, впровадження, використання й освоєння педагогічного досвіду можливе лише за певних умов:

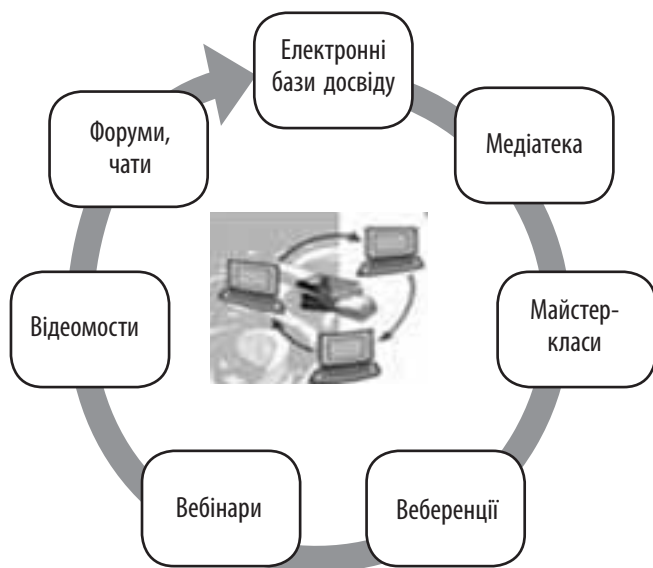
1. Досвід вивчено, узагальнено та схвалено (на рівні ЗНЗ — науково-методичною радою; на рівні району (міста) — на засіданні науково-

методичної ради методичного кабінету (центру); на рівні області — на засіданні ради кабінету та науково-методичної ради РОІППО).

2. Існує наказ про поширення, впровадження, використання й освоєння педагогічного досвіду.
3. Педагогічний досвід апробовано в навчальних закладах зацікавленими педагогічними працівниками, після закінчення якої встановлено відповідність одержаних результатів очікуваним (протокол засідання науково-методичної ради закладу або установи).

Технологію поширення, впровадження, використання й освоєння педагогічного досвіду в практику можна продемонструвати такою послідовністю.

- 1) Ознайомлення вчителів із досвідом, роз'яснення його переваг порівняно з традиційними методами, формами, прийомами.
- 2) Створення сприятливих умов для розвитку творчості вчителів.
- 3) Презентація досвіду на засіданнях методичних об'єднань, семінарах, засіданнях педагогічної та науково-методичної рад, науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях тощо.
- 4) Створення авторських шкіл, шкіл педагогічного досвіду, якими керують його носії, авторських майстерень, шкіл новаторства.
- 5) Проведення майстер-класів, технологічних майстерень, педагогічних симпозиумів, естафет педагогічного досвіду, методичних аукціонів.

■ **Рис. 3.** Нові форми поширення, впровадження, використання, освоєння педагогічного досвіду

- 6) Випуск методичних посібників, інформаційно-методичних бюлетенів, анотованих каталогів, підготовка та публікація статей із теми досвіду в періодичній пресі.
- 7) Наочна пропаганда педагогічного досвіду методом експонування матеріалів на шкільній, районній, обласній педагогічних конкурсах-ярмарках, виставках.
- 8) Пропаганда за допомогою технічних засобів навчання — створення фільмів, відео- та медіатеки, організації радіо- та телепередач тощо.

Кожна форма науково-методичної роботи виконує важливу роль, оскільки сприяє підвищенню фахової майстерності педагогічних працівників, їх конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачинська, Є. М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні [Текст] / Є. М. Бачинська // Педагогіка і психологія. — № 1 (54). — 2007. — С. 79–88.
2. Жерносек, І. П. Передовий педагогічний досвід: проблеми і пропозиції [Текст] / І. П. Жерносек // Педагогіка і психологія. — 1994. — № 4.
3. Жерносек, І. П. Науково-методична робота в загально-освітній школі [Текст] : навчально-методичний посібник / І. П. Жерносек. — К. : ІЗМН, 1999. — 160 с.
4. Луговий, В. І. Запровадження компетентнісного підходу у вищій освіті — вимога часу [Текст] / В. І. Луговий // Сучасні навчальні заклади. — 2010. — С. 11.
5. Організаційно-педагогічні основи методичної роботи [Текст] / Під ред. В. І. Пуцова. — К. : 1995.
6. Протасова, Н. Г. Післядипломна освіти педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку [Текст] : монографія / Н. Г. Протасова. — К. : Міленіум, 1998. — 151 с.
7. Передовий педагогічний досвід: теорія і методика [Текст] / Під ред. Л. Л. Момот. — К. : Рад. школа, 1990.
8. Підласий, І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проектів [Текст] : навчальний посібник / І. П. Підласий. — К. : Україна, 1998. — 343 с.
9. Рабченко, Т. С. Управління процесом впровадження досягнень педагогічної науки та перспективного педагогічного досвіду в шкільну практику [Текст] / Т. С. Рабченко // Освіта і управління. — 1988. — № 2. — С. 27–33.
10. Разіна, Н. О. Акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму сучасного педагога в інноваційному освітньому середовищі середньої школи [Текст] / О. Н. Разіна // Вісник наукової школи педагогів «АКМЕ». — 2009. — Випуск 3.
11. Романенко, М. І. Випереджуюча освіта для сталого розвитку як механізм модернізації вітчизняної освіти [Текст] / М. І. Романенко // Сучасні навчальні заклади. — 2010. — С. 15.
12. Сорочан, Т. С. Безперервна освіта педагогів у міжкурсовий період [Текст] / Т. М. Сорочан, Б. А. Дьяченко // Освіта на Луганщині. — 2010. — № 1. — С. 7–13.